

מפי הפסיכואנאליזה למדנו, כי מהות ההדחקה אינה בכך שהיא באה להרוס מוצג המייצג את היצר, אלא היא באה להניאו מליעשות מודע. אומרים לנו במקרה זה, כי אותו מוצג שרוי במצב של "לא-מודע", ויש בידינו ראיות טובות כדי להוכיח, כי גם שלא-במודע הוא עשוי לחולל תוצאות, בכללן תוצאות שסופן לעלות אל התודעה. כל דבר מודחק דינו להישאר לא-מודע, אך עוד בפתח-דברינו רוצים אנו לקבוע, כי הדברים המודחקים אינם מקיפים את כל הדברים הלא-מודעים. הלא-מודע הוא בעל ההיקף הרחב יותר; המודחק הוא חלק מכלל הלא-מודע.

כיצד נגיע לידיעת הלא-מודע? מובן מאליו, שאנו מכירים אותו רק בדמותו של דבר מודע, לאחר שחל בו היפוך או תרגום למודע. בעבודה האנאליטית אנו למדים יום-יום, כי תרגום כזה הוא בגדר-האפשר. לשם כך יש צורך, שהעומד לאנאליזה יהיה מתגבר על התנגדויות מסוימות, אותן התנגדויות, שהפכו את הדבר — בכוחה של דחייה — ממודע למודחק.

א

ציודוקו של הלא-מודע

מצדדים רבים מערערים על זכותנו לשער קיומו של דבר נפשי לא-מודע ולעשות שימוש מדעי בהשערה זו. כנגד זה יכולים אנו לטעון, כי ההשערה בדבר קיומו של הלא-מודע היא נחוצה וכשרה, וכי יש בידינו כמה וכמה ראיות למציאותו של הלא-מודע. היא נחוצה, משום שנתוני התודעה פגור-מים במידה מרובה; הן בבני-האדם הבריאים הן בחולים מתארעיים לעתים קרובות מעשים נפשיים, שהסברתם מותנית במעשים אחרים. אלא שהללו אינן לנו עדות להם מפי התודעה. מעשים כאלה הם לא רק מעשי-הכשל והחלומות שבבני-אדם בריאים, וכל מה שקרוי סימפטומים נפשיים ותופ-עות טורדנות בחולים — אף בניסיונו האישי ביותר יום-יום אנו יודעים נצנוצי-מחשבה, שמוצאם אינו נהיר לנו, ומסקנות-חשיבה, שדרך עיבודן נסתרה מפנינו. כל המעשים המודעים האלה יהיו תלושים מהקשר וסתור-מים, אם נבקש להחזיק בטענה, כי כל המעשים הנפשיים המתרחשים בנו צריכים להיוודע לנו מפי התודעה וכנגד זה יהיו מעשים נפשיים אלה משתזרים בהקשר סביר, אם נשבץ ביניהם את המעשים הלא-מודעים

שחשפנו. שכר הפשר וההקשר שאנו זוכים בו הוא מניע שציודוקו המלא עמו והמניח לנו לחרוג מעבר להתנסותנו הבלתי-אמצעית. ומשמטברר עוד, כי על יסוד ההנחה בדבר קיומו של הלא-מודע יכולים אנו לכונן עשייה מוצלחת, אשר בה נשפיע השפעה יעילה על מהלך האירועים המודעים, הרי הישג זה נותן בידינו הוכחה חותכת למציאותו של מה שהנחנו. בדין נאמר אז, כי לא יומרה חסרת-שחר היא לדרוש, שכל מה שמתרחש בחיי הנפש, מן ההכרח שייודע גם לתודעה.

אפשר לצעוד עוד צעד אחד ולומר לחיזוק הסברה בדבר קיומו של מצב נפשי לא-מודע, כי התודעה מקיפה בכל רגע ורגע רק תוכן מועט וזי ממילא החלק המכריע של מה שאנו מכנים ידיעה מודעת, בהכרח שרוי רוב הזמן במצב של חביון, כלומר במצב של אי-מודעות נפשית. אין להבין כלל את הערעור על הלא-מודע, כשנותנים את הדעת על כל הזכרונות החבויים. אך אותה שעה מטיחים כנגדנו, כי זכרונות חבויים אלה שוב אין לראותם כנפשיים, אלא הם שיירי אירועים גופניים, שמהם הנפשי שוב יכול לבצבץ ולעלות. נוטים אנו להשיב על כך, כי נהפוך הוא: הזכרון החבוי הוא בלא ספק שיוורו של אירוע נפשי. אך חשוב יותר הוא להבהיר לעצמנו, כי הערעור מבוסס על זיהוי של המודע עם הנפשי — זיהוי שאמנם אין מביעים אותו במפורש אך הוא מקבע מראש. זיהוי זה או שהוא בבחינת petitio principii [הוכחת 'כונותה' של ההנחה לפי נכונות המסקנה] שאינו מניח מקום לשאלה, אם כל דבר נפשי צריך להיות גם מודע, או שהוא ענין שבמוסכמות, שבמינוח. אם הוא ענין למוסכמות, הרי כדין כל המוסכמות אין הוא גיתן, כמובן, לערעור. רק שאלה אחת תלויה ועומדת: האם זיהוי זה הוא קולע למטרה עד כדי כך שאין לנו אלא לענות אחריו אמן? על כך נוכל להשיב, כי זיהוי של הנפשי עם המודע כדבר שבמוסכמות אינו קולע למטרה כל עיקר. הוא קורע את חוטי הרציפות הנפשית, הוא מסבך אותנו בקשיים נעדר-הפתרון של התקבולת הפסיכופיסית, הוא מושך עליו את הטענה, כי הוא מפריז בערך תפקידה של התודעה בלא נימוק נראה-לעין והוא מאלץ אותנו לזנוח את תחום המחקר הפסיכולוגי קודם זמנו, בלי שנוכל ליטול לעצמנו פיצוי מתחומים אחרים.

מכל מקום ברי, כי השאלה, אם יש לגרוס את המצבים החבויים של חיי-הנפש — מצבים שאין לכפור בהם — כמצבים נפשיים או גופניים לא-מודעים, עלולה להתגלגל בריב-מלים בעלמא. לפיכך רצוי להעמיד בראש את הידוע לנו בוודאות על טיבם של מצבים מפוקפקים אלו. והנה, לפי תכונותיהם הגופניות הללו אינם ניתנים לבידור כלל; שום מוצג פיסולוגי, שום תהליך כימי אינו עשוי ליתן לנו מושג ממהותם. מצד

מחשבות - נפשיות

מחשבות - נפשיות
מחשבות - נפשיות
מחשבות - נפשיות

מחשבות - נפשיות
מחשבות - נפשיות
מחשבות - נפשיות

מחשבות - נפשיות

אחר ודאי הוא, שהם קשורים במגע נמרץ ביותר עם האירועים הנפשיים המודעים. במאמץ מסוים עשויים הם ליהפך לאירועים כאלה והם ניתנים לתיאור בכל אותן הקאטיגוריות, שאנו מחילים על מעשי-הנפש המודעים, כגון מוצגים, שאיפות, הכרעות וכדומה. גדולה מזו: בענין אחדים מן המצבים החבויים האלה עלינו לומר, שאין ביניהם ובין המצבים המודעים אלא העדר התודעה בלבד. לפיכך לא נהסס לנהוג בהם כבמושאים לחקירה פסיכולוגית ומתוך קשר אמיץ ביותר עם המעשים הנפשיים המודעים.

הסירוב העקשני להכיר באפיים הנפשי של המעשים הנפשיים החבויים מתבאר מן העובדה, שרובן של התופעות הבאות בחשבון לענין זה לא נחקרו מחוץ לפסיכואנאליזה. מי שאינו יודע את העובדות הפאתולוגיות, מי שסובר שמעשי-הכשל של התקינים הם תופעות-אקראי בלבד ומי שמסתפק בחכמה עתיקת-הימים, כי חלומות שזוא ידברו, אינו צריך אלא לדוש בעקבו כמה חידות של פסיכולוגיית-התודעה בשביל לפטור את עצמו מן הצורך להניח קיומה של פעילות נפשית לא-מודעת. אגב, הגיי-סויים ההיפנוטיים, ביחוד ההשאה האחר-ההיפנוטית, הוכיחו הוכחה ניצחת כבר לפני זמנה של הפסיכואנאליזה את מציאותו ואת דרך-פעולתו של הלא-מודע שבנפש.

ואולם ההנחה בדבר קיומו של הלא-מודע היא גם הנחה כשרה לגמרי, ככל שבקביעתה אין אנו זזים אפילו פסיעה אחת מדרך-חשיבתנו הרגילה, הנחשבת לנכונה. התודעה מקנה לכל אחד ואחד מאתנו רק את ידיעת מצבי-הנפש שלו עצמו; כי גם אדם אחר יש לו תודעה — זוהי מסקנה שהוסקה בדרך ההיקש על סמך גילוייו ומעשיו התפיסיים של אותו אדם אחר, כדי לאפשר לנו להבין התנהגות זו של הלה. (מן הבחינה הפסיכוכר-לוגית ודאי יהיה נכון יותר התיאור שלפיו אנו מייחסים לכל אדם וזולתנו את מערוכתנו שלנו, וממילא גם את תודעתנו, וזיהוי זה הוא קדם-תנאי להבנתנו.) מסקנה זו — או זיהוי זה — האני בא בשעתו והרחיב את תחולתם על בני-אדם, על בעלי-חיים, על צמחים ודוממים ועל כוליות העולם, והם נמצאו בני-שימוש כל זמן שהדמיות לאני-הפרט היתה גדולה במופלג; אך מסקנה זו ערכה נטרופף והלך ככל שהזולת רחוק מן האני. ביקורתנו מתפקפת כבר כיום בענין תודעתן של החיות, היא כופרת בתודעתם של הצמחים ודוחה למחוז המיסטיקה את ההשערה בדבר תו-דעתו של הדומם. אבל במקום שהנטייה הראשונית לזיהוי עמדה במבחן הביקורת, היינו לגבי רענו, האדם האחר, נמצאה ההנחה בדבר קיומה של תודעה מיוסדת על מסקנה ואי אפשר שתהיה בה מן הנדאות הבלתי-אמצעית של תודעתנו שלנו.

והנה הפסיכואנאליזה אינה תובעת אלא שדרך זו של הסקת מסקנה

תהיה נהגת גם לגבי האני עצמו, אך יש להודות, שאין באני נטייה מוט-בעת לכך. כשאנו עושים כך, עלינו לומר, כי כל המעשים והגילויים שאני חש בתוך עצמי ושאינו אני יודע להסמיכם לשאר חיי-נפשי, צריך לדון בהם כאילו היו של אדם אחר ועליהם למצוא את פתרונם על-פי חיי-נפש שמיחוסים לאותו אדם. הנסיון אף מורה לנו, כי אותם מעשים עצמם, שהאדם מסרב להכיר בהם הכרה נפשית לגבי עצמו, הוא מיטיב יפה לפתרם — כלומר: לשורם בהקשרם הנפשי — לגבי זולתו. מסתבר כי מכשול מיוחד מסיח את דעת המחקר מאישיותנו שלנו ומכביד על המאמץ צים להכירה לנכון.

והנה שיטה זו של הסקת מסקנה, שאנו נוקטים כלפי עצמנו, אף כי נפשנו מתקוממת לה, אינה מביאה לידי גילוי של דבר-מה לא-מודע, אלא מעלה — כדין — את ההנחה בדבר קיומה של תודעה אחרת, שניה, שנת-לכדה באישיותי עם התודעה המוכרת לי. אך כאן מוצאת לה הביקורת מקום להתגדר בו. ראשית, תודעה שבעלה אינו יודע על קיומה, היא בכל זאת שונה מתודעה זרה, וספק הוא, אם תודעה כזו, שנעדרת ממנה תכונתה העיקרית, ראויה בכלל שידונו בה. מי שהתקומם להנחה בדבר קיומו של נפשי לא-מודע, הוא לא יהיה מרוצה בהחלפתו בתודעה לא-מודעת. שנית, האנאליזה מורה, כי אירועי-הנפש החבויים השונים, שאנו מגלים, מצוינים במידה מרובה של אי-תלות הדדית, כאילו לא היו קשורים זה בזה ולא הכירו זה את זה. הנה כי כן, עלינו להיות מוכנים לשער לא רק קיומה של תודעה שניה בקרבנו, אלא גם קיומן של תודעה שלישית, רביעית, ואולי שורה אין-סופית של מצבי תודעה, שכולם אינם מוכרים לנו ואינם מוכרים זה לזה. שלישית, יש להביא בחשבון עובדה אחת, שהיא הנימוק הנכבד ביותר — כי מתוך המחקר האנאליטי נודע לנו, שחלק מן האירועים החבויים הללו יש להם תכונות וקווי-יחוד, שנראים לנו זרים, אפילו מופלאים עד לבלי-היאמן, והריהם עומדים בסתירה ממש לתכונות התודעה הידועות לנו. בכך יימצא לנו יסוד לשנות את המסקנה שהסקנו לגבי עצמנו, היינו שמסקנה זו אינה מוכיחה על קיומה של תודעה שניה בקרבנו, אלא על מציאותם של מעשים נפשיים, נעדרי-תודעה. אפשר יהיה לנו גם לדחות את הכינוי "תת-תודעה" כמונח לא-מדויק ומטעה, המקרים הידועים של דו-תודעה (double conscience), אין להביא מהם ראייה כנגד תפיסתנו. נוכל להגדירם הגדרה קולעת ביותר כמקרים של פיצול פעילויות-הנפש לשתי קבוצות, ובמקרים אלו אותה תודעה עצמה פונה חליפות אל המחנה הזה או אל המחנה האחר. ולבסוף: בפסיכואנאליזה אין לנו שום ברירה אלא להכריז על האירועים הנפשיים שהם לא-מודעים כשלעצמם, ולהשוות את תפיסתם על-ידי

התודעה אל תפיסתו של העולם החיצון על-ידי איברי-החושים. אנו אפילו מקווים להפיק מהשוואה זו רווח-מה לצורך הכרתנו. ההנחה הפסיכואנליטית בדבר פעילות-הנפש הלא-מודעת נראית לנו מצד אחד כהתפתחות גוספת של האנימיזם הפרימיטיבי, שהיה מתעתע לפנינו בכל מקום ומקום בבואות של תודעתנו, ומצד אחר היא נראית לנו כהמשכו של התיקון שתיקן קאנט בהשקפתנו על התפיסה החיצונית. כשם שקאנט הזהיר אותנו שלא נעלים עין מן המותנות הסובייקטיבית של תפיסתנו ושלא נקבע זהות בין תפיסתנו ובין העצם הנתפס שאינו ברה-הכרה, כך משנת לנו הפסיכואנאליזה שלא נעמיד את תפיסת-התודעה במקומו של האירוע הנפשי הלא-מודע, שהוא מושא. מה הגשמי אינו בהכרח במציאות כמות שהוא נראה לנו, אף הנפשי כך. אך עתידים אנו ללמוד בקורת-רוח מפי הנסיון, כי תיקון ההשקפה בדבר התפיסה הפנימית אינו כרוך באותו קושי גדול שמצאנו בתיקון בענין התפיסה החיצונית, וכי המושא הפנימי קל יותר להבחין בו מאשר העולם החיצון.

הנפש
אנטי-הנפש
הנפש
(הנפש)

ב

ריבוי-המשמעויות של הלא-מודע ונקודת-הראות הטופית

בטרם נמשיך בעיוננו, רוצים אנו לקבוע את העובדה החשובה, אם כי מכבידה, שאי-המודעות אינה אלא סימן-היכר אחד של הנפשי, ואין סימן-היכר זה מספיק כלל וכלל בשביל לאפיין אותו. יש מעשים נפשיים, שהם שונים זה מזה מאוד במשקלם, ובכל זאת הם חופפים זה לזה בתכונת היותם לא-מודעים. הלא-מודע כולל מצד אחד מעשים, שהם לא-מודעים בחבוי, דרך-ארעי, אך לבד מזה אינם נבדלים בשום דבר מן המעשים המודעים; ומצד אחר יש אירועים, כגון האירועים המודחקים, שאילו נעשו מודעים, היו בולטים ביותר על רקע שאר האירועים המודעים. כל אי-ההבנות יגיעו לקיצן אם מכאן ואילך, בתיאור המעשים הנפשיים השונים והמשונים, שוב לא ניתן דעתנו על השאלה, אם הם מודעים או אם הם לא-מודעים, אלא נסווג אותם ונצרך אותם רק על-פי זיקתם אל היצרים ואל המטרות, על-פי הרכבם ועל-פי שייכותם אל המערכות הנפשיות המרובדות זו על גבי זו. אבל מטעמים שונים דבר זה אינו ברי-ביצוע, ולכן לא נוכל לפטור עצמנו מאותה שנייה, הגורמת שאנו משתמשים במלים "מודע" ו"לא-מודע" לפעמים במשמע תיאורי ולפעמים במשמע של זיקה למערכת, שלפיו יש לדאותן כמשתייכות למערכות מסוימות וכמצוידות בתכונות מסוימות. אם נרצה, נוכל גם לנסות ולהימנע מן המבוכה על-ידי שנכנה את המערכות הנפשיות המוכרות בשמות שנבחרו

הנפש
הנפש
(הנפש)

הנפש
הנפש
(הנפש)

בחירה מקרית, בלי שדבק בהם שמץ מן התודעה. אלא שקודם יש לומר בפירושו, על מה אנו מבססים את ההבחנה בין המערכות השונות, ובתוך כך לא נוכל לדלוג על המודעות, שכן היא נקודת-המוצא לכל עיונינו. סיוע-מה צפוי לנו אולי מן ההצעה, שנחליף לפחות בכתב את התודעה בסימן: מ"ד, ואת הלא-מודע בראשי-התיבות: ל"מ"ד, כשאנו באים להש-תמש בשתי מלים אלה לציון השייכות למערכת.

ועתה נאמר בתיאור החיובי, כי הפסיכואנאליזה מורה לנו שמעשה נפשי עובר בדרך-כלל שני שלבי-מצב, שביניהם חוצצת מעין בחינה (צנזורה), בשלב הראשון הריהו לא-מודע ושייך למערכת ל"מ"ד; אם הצנזורה פוסלת אותו בשעת הבחינה, נשללת ממנו האפשרות לעבור אל השלב השני; הוא קרוי אז "מודחק" ונגזר עליו להישאר לא-מודע. ואולם אם הוא עומד בבחינה, הוא עולה אל השלב השני ומשתייך אל המערכת השניה, שאנו רוצים לכנות: מערכת מ"ד. אך השתייכות זו עדיין אינה קובעת קביעה חד-משמעית את יחסו אל התודעה. עדיין אין הוא מודע, אך מכל מקום הוא מסוגל להיות מודע (לפי ביטוי של "ברויאָר"), הווי אומר: כשמתמלאים תנאים מסוימים, הוא מסוגל להיעשות בלי התנגדות יתירה מושא לתודעה. על סמך כושר-תודעה זה אנו קוראים למערכת מ"ד גם בשם: "סמוך-למודע". ועתה, אם יתברר כי גם לגול הסמוך-למודע למודע נקבע במידת-מה על-ידי איוו צנזורה, נבדיל הבדלה חריפה יותר בין מערכות סל"מ"ד ובין מ"ד. לפי שעה דיינו שנוכיר, כי מערכת סל"מ"ד יש בה מתכונות מערכת מ"ד, וכי הצנזורה החמורה פועלת פעולתה במעבר מל"מ"ד אל סל"מ"ד (או אל מ"ד).

משקלטה הפסיכואנאליזה בתוכה את המערכות הנפשיות הללו (שתיים או שלוש), רחקה עוד פסיעה אחת מפסיכולוגיית-התודעה התיאורית ונטלה לה דרך חדשה של הצגת-שאלה ותוכן חדש. עד כה נבדלה מן הפסיכולוגיה בעיקר בתפיסה הדינאמית של אירועי-הנפש; עתה נצטרפה לכך העובדה, שהיא מבקשת להביא בחשבון גם את הטופיות הנפשיות ולומר על מעשה נפשי איוו-שהוא, בתוך איוו מערכת או בין אילו מערכות הוא מתחולל. שאיפה זו הקנתה לה גם את השם: פסיכולוגיית-נבכים. עוד יתברר לנו, כי אפשר להעשירה בנקודת-ראות נוספת.

אם רוצים אנו לנהוג כובד-ראש בענין הטופיות של המעשים הנפשיים, עלינו לתת דעתנו על ספק שמתעורר כאן. כשחל במעשה נפשי (ונצטמצם כאן במעשה נפשי מסוג המוצגים) המעבר ממערכת ל"מ"ד אל מערכת מ"ד (או סל"מ"ד) האם עלינו לשער, שבמעבר זה כרוכה הקבעה מחודשת, כביכול נוסח שני של המוצג האמור, שלפי זה יוכל אפוא לשכון באתר נפשי חדש, ובצדו יוסיף להתקיים הנוסח הלא-מודע המקורי? או שמא

הנפש
הנפש
(הנפש)

הנפש
הנפש
(הנפש)

הנפש
הנפש
(הנפש)

הנפש
הנפש
(הנפש)

נהיה סבורים, כי המעבר הוא בגדר שינוי-מצב המתחולל באותו חומר עצמו ובאותו אתר עצמו? שאלה זו עלולה להיראות משונה, אבל מן ההכרח שנעלה אותה, אם רצוננו לקבוע לנו מושג ברור יותר מן הטופיות הנפשית, ממימד-העומק הנפשי. היא קשה, משום שהיא חורגת מעבר לפסיכולוגי הצרוף ונוגעת ביחסו של מנגנון-הנפש אל האנאטומיה. יודעים אנו, כי יחס זה קיים בצורתו המגושמת ביותר. אחד המימצאים של המחקר, שאין עוררין עליו, הוא שהפעילות הנפשית קשורה לתיפקודו של המוח יותר משהיא קשורה לשום איבר אחר. מכאן מוליכה אותנו עוד מרחק-מה — אין אנו יודעים, עד היכן — התגלית בדבר הבדלי ערכותם של חלקי המוח ויחסם הסגולי אל חלקי גוף ופעילויות-רוח מסוימים. אבל כל הנסיונות לשער מכאן איתור האירועים הנפשיים, כל המאמצים לסבור, כי המוצגים נאגרו בתאי-עצבים וכי הגרירות מהלכות על פני ליפי עצבים, כל אלה נחלו כשלון חרוץ. וכך יעלה גם בחלקה של תורה, שתבוא, דרך משל, להכיר את האתר האנאטומי של מערכת מ"ד, של פעילות-הנפש המודעת בקליפת-המוח ולמקם את האירועים הלא-מודעים בחלקי-המוח התת-קליפתיים. יש כאן איזה חסר, שאי אפשר לנו למלאו עכשיו, ומילוינו גם אינו מתפקידיה של הפסיכולוגיה, הטופיות הנפשית שלנו לפי שעה אין לה ולא כלום עם האנאטומיה; היא נוגעת לאזורי המנגנון הנפשי, ויהיה מקומם בגוף אשר יהיה, ואין היא מכוונת לאתרים אנאטומיים.

הרי שמבחינה זו עבודתנו היא בת-חורין ויכולה להתנהל לפי צרכיה שלה. אף נהיה מועילים לעניננו, אם נזכור, כי לכתחילה הנחותינו מבקשות להיחשב רק כהמחשות. האפשרות הראשונה משתי האפשרויות שהעלינו, היינו ששלב-מ"ד של המוצג פירושו נוסח חדש שלו, נוסח הנמצא במקום אחר, היא בלי ספק האפשרות המגושמת יותר, אך היא גם הנוחה משתיהן. ההנחה השנייה, זו המדברת על שינוי-מצב תיפקודי בלבד, היא מראש מסתברת יותר, אבל היא פחות פלאסטית ושימושה קשה יותר. בהנחה הראשונה, הטופית, כרוכה ההנחה בדבר ההפרדה הטופית של מערכות למ"ד ומ"ד וכן האפשרות, שמוצג יהיה מצוי בעת ובעונה אחת בשני מקומות של המנגנון הנפשי, ויתר על כן: שאם אין הצנזורה בולמת אותו, הוא נע תדיר מן המקום האחד אל המקום האחר, אפשר בלי לאבד את משכנו הראשון או את נוסחו הראשון. זה נראה אולי משונה, אך הוא יכול להסתמך על רשמים מן העבודה הפסיכואנאליטית.

כשאתה מודיע לחולה מוצג שהיה מודחק עמו ושאתה גיחשת אותו עכשיו, הרי אין הודעה זו משנה תחילה כלום במצבו הנפשי. ובעיקר — אין היא מבטלת את ההדחקה, אין היא נוטלת תקפן של תוצאותיה, כפי

שאולי אפשר היה לשער, מאחר שהמוצג שהיה לא-מודע קודם, נעשה עתה מודע. אדרבה, לא תשיג בכך אלא שלילה מחודשת של המוצג המודחק, ואולם עכשיו מחזיק החולה באמת אותו מוצג עצמו בצורה כפולה בשני מקומות שונים של מנגנונו הנפשי; ראשית, הריהו זוכר במודע את רישומו של שמע המוצג, כפי שהגיע אליו על-ידי מסירת ההודעה; שנית, הוא שומר בקרבו בנוסף על כך, כפי שאנו יודעים בוודאות, את הזכר הלא-מודע של חוייתו בצורתה הקודמת. בפועל לא תתבטל ההדחקה, כל עוד לא יתקשר המוצג המודע עם רישומו של הזכר הלא-מודע לאחר שיתגבר על ההתנגדויות. ההצלחה תושג רק כאשר זכר לא-מודע זה יועלה אל התודעה. לכאורה הוכח בזה בשיקול שטחי, כי מוצגים מודעים ולא-מודעים הם נוסחים שונים ובדלים זה מזה מן הבחינה הטופית, אשר תוכן אחד להם. אך כשנוסיף לעיין בדבר נמצא, כי הזהות בין מסירת-ההודעה ובין זכרונו המודחק של החולה אינה אלא זהות מדומה. "שמעתי" ו"חיותי" הם לפי מהותם הפסיכולוגית שני דברים שונים זה מזה בתכלית, גם אם תוכן אחד להם.

לפיכך נבצר מאתנו לפי שעה להכריע בין שתי האפשרויות שדגנו בהן. אולי נמצא בהמשך דרכנו גורמים, העשויים להכריע את הכף לזכות אחת משתיהן. אולי עתידים אנו לגלות, כי לא הצגנו את השאלה כהלכה, וכי ראוי להבדיל בין המוצג הלא-מודע ובין המוצג המודע באופן אחר לגמרי.

ג

רגשות לא-מודעים

הגבלנו את הבירור שלמעלה לענין מוצגים בלבד. עתה נוכל לשאול שאלה חדשה, שהתשובה עליה תסייע ודאי לליבון דעותינו העיוניות. אמרנו: יש מוצגים מודעים ולא-מודעים; אבל כלום יש גם רחשי-יצר, רגשות, תחושות לא-מודעים, או האם דבר חדל-שחר הוא לצרף צירופים כאלה? אכן, אני סבור, כי הניגוד בין מודע ולא-מודע אין כוחו יפה ליצר. יצר אי אפשר לו לעולם לייעשות מושא לתודעה. רק המוצג המייצג אותו הוא שיכול לייעשות כן. אך גם בלא-מודע לא יוכל יצר להיות מיוצג אלא באמצעותו של המוצג. אילולא דבק היצר במוצג או אילולא נתגלה כמצב-היפעלות, כי עתה לא יכולנו להכירו כל עיקר. אבל כשאנו מדברים על רחשי-יצר לא-מודע או על רחשי-יצר מודחק, אין כאן אלא התרשלות תמימה בדיבור. כוונתנו יכלה להיות רק לרחשי-יצר, שהמוצג המייצגו הוא לא-מודע, שהרי דבר אחר אינו בא בחשבון.

שמא תהיו סבורים, כי באותה מידה קל להשיב על השאלה בדבר

התחושות, הרגשות וההיפעלויות הלא-מודעים? הרי מיסוד מהותו של רגש הוא מרגיש, כלומר, שהוא נודע לתודעה. מכאן שלגבי רגשות, תחושות והיפעלויות לא תיתכן אי-המודעות כלל. אך בפראקטיקה הפסי-כואנאליטית אנו רגילים לדבר על אהבה, שנאה, זעם וכו' לא-מודעים ואפילו הצירופים התמוהים "תודעת-אשמה לא-מודעת" או "חרדה לא-מודעת" פאראדוקסית נראים לנו כדבר שאין לנו מנוס ממנו. האם שימוש הלשון, משמעותו במקרה זה גדולה יותר מבמקרה של הביטוי על "היצר הלא-מודע"?

באמת שונים כאן פני הדברים. ראשית כל, יכול שאדם יהיה תופס רחש-היפעלות או רגש, אך יהיה טועה בפשרו. עקב הדחקה נציגותו האמיתית נאלץ רחש זה להיצמד למוצג אחר, והתודעה רואה אותו עכשיו כביטוי של זה. כשאנו מחזירים את ההקשר הנכון על כנו, אנו מכנים את רחש ההיפעלות המקורי "לא-מודע", אף-על-פי שהיפעלותו לא היתה לא-מודעת מעולם, ורק על מוצגה נגזרה הדחקה. בכלל, השימוש בביטויים "היפעלות לא-מודעת ורגש לא-מודע" מורה על חליפות גורלו של הגורם הכמותי של רחש-היצר מחמת ההדחקה (ראה המאמר על ההדחקה) * יודעים אנו, כי גורל זה יכול להיות משלושה סוגים; או שההיפעלות — כולה או מקצתה — מוסיפה להתקיים בתורת שכזו, או שהיא מתגלגלת בשיעור היפעלות שהוא שונה ממנה מן הבחינה האיכותית, או שהיא מדוכאה, דהיינו, התפתחותה נמנעת בכללה. (אפשר שקל לעיין באפשרויות אלה בעבודת-החלום יותר מבנאורוזות.) כמו-כן אנו יודעים, כי דיכויה של התפתחות ההיפעלות הוא מטרתה האמיתית של ההדחקה וכי מלאכת ההדחקה לא תהיה שלמה אם לא תושג המטרה. בכל המקרים, שבהם מצליחה ההדחקה לבלום את התפתחות ההיפעלות, אנו מכנים להיפ-עלויות, שאנו חוזרים ומשבצים תוך כדי תיקון המעוות של מלאכת ההדחקה, בשם היפעלויות "לא-מודעות". מכאן שאין לכפור במידת העקיבות של שימוש-הלשון; אך לעומת המוצג הלא-מודע יש כאן הבדל רב-משמעות: המוצג הלא-מודע מוסיף להתקיים לאחר ההדחקה כתצורה ממשית במערכת למ"ד, ואילו ההיפעלות הלא-מודעת אינה שם אלא בגדר אחלתא-בכוח, שלא ניתן לה להתפתח. לפי דקדוקם של דברים ובלי לפסול את שימוש-הלשון, נאמר אפוא, כי אין היפעלויות לא-מודעות כדרך שיש מוצגים לא-מודעים. אבל אפשר ואפשר שיהיו במערכת למ"ד תצורות היפעלויות שייעשו מודעות כתצורות אחרות. כל ההבדל מקורו בעובדה, שמוצגים הם אחיזות-אנרגיה — בעצם, של עקבות-זכרונות —

ואילו ההיפעלויות והרגשות הם בבחינת תהליכי פירקון, שגילוייהם האחר רונים נתפסים כתחושות. לפי מעמד ידיעתנו עתה בענין ההיפעלויות והרגשות אין אנו יכולים לבטא הבדל זה ביתר ברירות.

ענין מיוחד לנו לקבוע, כי אפשר שההדחקה תצליח לבלום את הפיכתו של רחש-היצר לביטוי של היפעלות. קביעה זו מורה לנו, כי מערכת מ"ד חולשת בדרך-כלל על כושר ההיפעלות וכן על הגישה אל הניעות; היא גם מעלה את ערך ההדחקה, שכן היא מוכיחה, כי זו לא רק מרחיקה מן התודעה, אלא גם מעכבת את התפתחות ההיפעלות ואת ההנעה של פעילות-השרירים. יכולים אנו גם לומר על דרך ההיפוך: כל זמן שמערכת מ"ד שולטת על כושר-ההיפעלות ועל הניעות, אנו רואים את מצבו הנפשי של אותו אדם כתיקון. ברם, אין להתעלם מהבדל אחד ביחסה של המערכת השלטת אל שתי פעולות הפירקון הקרובות זו לזו. בעוד אשר שלטנו של מ"ד על הניעות הרצונית הוא איתן והוא עומד תדיר בפני הסתערותה של הנאורוזה ואינו מתמוטט אלא בפסיכוזה, הרי שליטתה של מערכת מ"ד בהתפתחות ההיפעלות פחות מבוססת. עוד בחיים התקינים ניכרת התרוצצות תמידית בין שתי המערכות — בין מ"ד ובין למ"ד — על הבכורה בכושר-ההיפעלות ואף נתחמים תחומי-השפעה מסוימים ונוצרים מיוזגים של הכוחות בני כושר-הפעולה.

מתוך המשמעות הנודעת למערכת מ"ד (סלמ"ד) לענין פתיחת הדרך להתהוות ההיפעלות ולפעולה, מתברר לנו גם התפקיד שנועד למוצג-התחליף בעיצוב המחלה. יכול שהתפתחות ההיפעלות תתחיל במישרין במערכת למ"ד, ובמקרה זה לעולם יש בה מתכונת החרדה, הבאה במקומן של כל ההיפעלויות ה"מודחקות". אך לפעמים קרובות צריך רחש-היצר להמתין, עד שימצא מוצג-תחליף במערכת מ"ד. במקרה זה מתאפשרת התפתחות ההיפעלות מתוך תחליף מודע זה ואפיה האיכותי של ההיפעלות נקבע על-ידי מהותו של אותו תחליף. אמרנו שבשעת הדחקה גיתקת ההיפ-עלות ממוצגה, ואחר-כך הולכים שניהם לגורלם הנפרד. מבחינה תיאורית ודאי שאין לחלוק על כך; אך בפועל יקרה בדרך-כלל, שלא תקום היפעלות כל עוד לא הצליח גיבושה של נציגות חדשה במערכת מ"ד.

1. כושר-ההיפעלות מתבטא בעיקר בפירקון מוטורי (בדרך ההפרשה, בדרך ויסות הכלים) לשם שינוי (פנימי) של גוף-עצמו בלי זיקה לעולם החיצון; הניעות מתבטאת בפעולות, המיועדות לשינוי העולם החיצון.

Handwritten notes in the left margin of page 71, including "הלא-מודע", "פירקון", "מ"ד", "למ"ד", and other terms related to Freud's theory of the unconscious.

Handwritten notes in the right margin of page 70, including "הלא-מודע", "פירקון", "מ"ד", "למ"ד", and other terms related to Freud's theory of the unconscious.

הטופיות והדינאמיות של ההדחקה

מצאנו, כי ההדחקה היא בעיקרה אירוע המתחולל במוצגים של מערכות למ"ד וסלמ"ד (מ"ד) ויכולים אנו עכשיו לנסות שוב לתאר אירוע זה ביתר פירוט. מסתבר שיש כאן מקרה של סילוק אחיזת-אנרגיה, אך נשאלת השאלה: בתוך איזו מערכת יוצא סילוק זה אל הפועל, ולאילו מערכת שייכת האחיזה שסולקה?

המוצג המודחק מוסיף להיות בר-כושר-פעולה בתוך למ"ד; אין זאת כי מתקיימת אחיזת-האנרגיה שלו. מכאן שהדבר המסולק צריך להיות משהו אחר. כשאנו מעיינים במקרה ההדחקה גופה (ההידחקות), כפי שהוא מתרחש במוצג שהוא סמוך-למודע או אפילו כבר מודע, נמצא שההדחקה יכולה להתבטא רק בכך שמן המוצג נשללת האחיזה (הסמוכה ל)מודעת, השייכת למערכת סלמ"ד. המוצג נשאר או נטול-אחיזה או שהוא מקבל אחיזה מצד למ"ד, או שמתקיימת בו אחיזת למ"ד, שכבר היתה לו לפני-כן. הווי אומר: סילוקה של האחיזה הסמוכה-למודע, קיומה של האחיזה הלא-מודעת או החלפת האחיזה הסמוכה-למודע בלא-מודעת. אגב, יש לציין, כי ביסוד עיון זה הנחנו כמו בלי כוונת-מכוון, שהמעבר ממערכת למ"ד אל מערכת אחרת אינו מתחולל על-ידי נוסח חדש, אלא על-ידי שינוי-מצב, על-ידי תמורה באחיות-האנרגיה. בקלות ניצחה כאן ההנחה הפונקציונאלית את ההנחה הטופית.

ואולם תהליך זה של סילוק הליבידו לא די בו להבהרתה של תכונה אחרת של ההדחקה. אין להבין, מדוע המוצג שנשאר אחוז-אנרגיה או שצויד באחיות-אנרגיה מצד למ"ד, לא ינסה שנית לפרוץ בכוח אחיות-האנרגיה שלו אל מערכת סלמ"ד. במקרה זה יהיה מתחדש בו תהליך סילוק הליבידו, ואותו משחק יהיה נמשך בלי תכלה, אך התוצאה לא תהיה הדחקה. כיוצא בזה היא המיכאניזם המתואר מונע מתהליך הסילוק את האחיות הסמוכה-למודע, כשהמדובר בתיאור ההדחקה הראשונית; הרי במקרה זה קיים מוצג לא-מודע, שלא קיבל עדיין אחיות-אנרגיה מצד סלמ"ד ומשום כך גם אי אפשר לסלק ממנו אחיזה שכזו.

הרי שיש לנו צורך כאן בתהליך אחר, שבמקרה הראשון הוא מקיים את ההדחקה ובמקרה השני הוא שוקד על כינונה ועל התמדתה, ואין אנו יכולים למצוא תהליך זה אלא אם נניח קיומה של אחיזה-שכנגד, שבאמצעותה מערכת סלמ"ד מתגוננת מפני הידחקותו של המוצג הלא-מודע. כיצד מתבטאת אחיזה-שכנגד כזו, המתחוללת במע-

הלא-מודע

רכת סלמ"ד, דבר זה נראה בדוגמאות קליניות. אחיזה-שכנגד זו היא שמייצגת את השקעת המאמץ המתמיד הכרוכה בהדחקה ראשונית, אך היא גם מבטיחה את קיימותה של הדחקה ראשונית זו. האחיות-שכנגד היא המיכאניזם הבלעדי של ההדחקה הראשונית; בהדחקה גופה (בהידחקות) נוסף על מיכאניזם זה גם סילוק אחיות סלמ"ד. ייתכן מאוד, כי דווקא האחיות שסולקה מן המוצג משמשת לאחיזה-שכנגד.

אנו רואים, איך מעט-מעט הגענו בתיאורן של תופעות נפשיות לידי הדגשתה של נקודת-ראות שלישית, מלבד נקודת-הראות הדינאמית והטופית, והיא נקודת-הראות המשקית השואפת לברר, מה יעלה בחלקם של שיעורי הגירוי והמבקשת להגיע להערכתם היחסית לכל הפחות. לא למותר יהיה בעינינו לציין בשם מיוחד את דרך-העיון, שהיא פסגתו של המחקר הפסיכואנליטי. אני מציע לדבר על תיאור מאטאפסיכולוגי, כשאנו מצליחים לתאר אירוע נפשי על-פי זיקותיו הדינאמיות, הטופיות והמשקיות. מן הראוי שנקדים ונאמר מיד, שלפי מעמד הכרותינו כיום לא יעלה דבר זה בידינו אלא במקרים מעטים.

הבה ננסה עכשיו בדחילו להביא תיאור מאטאפסיכולוגי של תהליך ההדחקה בשלוש נאורות-ההעברה הידועות לנו. רשאים אנו בתיאור זה להשתמש במלה "ליבידו" במקום "אחיזה", שכן האמור כאן, כפי שאנו יודעים, בגורלם של יצרי-מין.

לעתים קרובות מעלימים עין משלב ראשון של תהליך זה בהיסטוריית-החרדה, ואולי אפילו פוסחים עליו ממש, אך המתבונן היטב יכירו יפה-יפה. שלב זה עיקרו בכך, שמופיעה חרדה בלי שהחולה יתפוס — מפני מה הוא חרד. יש לשער, כי בלמ"ד היה מצוי רחשי-יצר, שחפץ בהעברתו למערכת סלמ"ד; האחיות שהופנתה אליו מצד מערכת זו נסתלקה ממנו בכעין נסיון בריחה, ואחיות-הליבידו הלא-מודעת של המוצג הדחוי נתפרקנה בדמות חרדה. כשנשנה התהליך הזה נעשה צעד ראשון להתגבר על התפתחות החרדה הבלתי-רצויה. האחיות הבורחת פנתה לעבר מוצג-תחליף, שמצד אחד היה קשור קשר-אסוציאציה במוצג הדחוי, ומצד אחר היה מחוץ לתחום ההדחקה משום ריחוקו ממנה (תחליף-התקנה), ופתח פתח לשכלונה של התפתחות-החרדה, שעדיין לא ניתנה לבלתימה. מוצג-התחליף משמש עכשיו לגבי מערכת מ"ד (סלמ"ד) גם בתפקיד של אחיות-שכנגד; הוא מגן על מערכת זו מפני הופעתו של המוצג המודחק במ"ד, ומצד אחר הריהו נקודת-המוצא — או נוהג כאילו היה נקודת-המוצא — להתגלותה של היפעלות החרדה, שעכשיו קשה לבלמה אף יותר מקודם. ההסתכלות הקלינית מורה לנו, כי הילד הסובל, למשל, מפחד-חיות חש חרדה רק בשני תנאים: ראשית, כשרחש האהבה המודחק

מתגבר, ושנית, כשהוא חש בחיה המעוררת את החרדה. במקרה האחד נוהג מוצג-התחליף כאילו היה תחנת-מעבר ממערכת מ"ד למערכת מ"ד; ובמקרה האחר הוא נוהג כאילו הוא מקור עצמאי להתגלות החרדה. התפשטות שלטונה של מערכת מ"ד מתבטאת בדרך-כלל בכך, שאופן-גירוי הראשון של מוצג-התחליף נדחה במידה מוסיפה והולכת מפני אופן-גירוי השני. לבסוף אולי יתנהג הילד כאילו לא היתה לו שום נטייה אל האב, כאילו נשתחרר ממנו לגמרי, וכאילו היה חרד באמת מפני החיה. אלא שחרדה זו מפני חיות, היונקת ממקור-היצרים הלא-מודע, מתקוממת לכל ההשפעות הבאות ממערכת המ"ד ועומדת מולן בצצמת-יתר, ובכך היא מגלה שמקור-מחצבתה הוא מערכת מ"ד.

האחיה-שכנגד הבאה ממערכת מ"ד הביאה איפוא בשלב השני של היסטריות-החרדה לידי תצורת התחליף. אותו מיכאניזם מוצא לו עד-מהרה שימוש נוסף. כידוע לנו, תהליך ההדחקה לא נשלם עדיין, והוא מוצא לפניו מטרה נוספת במשימה לבלום את התפתחות-החרדה הבאה מצד התחליף. וכך נעשה הדבר: כל סביבתו של מוצג-התחליף — המקור שרת בקשרי אסוציאציה — אחיות-אנרגיה משתכנת בה בעצמות יתירה, עד שניכרת בה רגישות גדולה מפני גירוי. כשחל גירוי במקום מן המקומות שבבנין קדמי זה, הוא מעורר — בשל צמידותו למוצג-התחליף — התפתחות-חרדה קלה; זו משמשת עכשיו כאות לבלום את המשכה של התפתחות-החרדה על-ידי בריחה נוספת של אחיות-האנרגיה. ככל שמרחיקים את האחיות-שכנגד הרגישות והערניות מן התחליף מעורר-הפחד, כן יוכל לפעול ביתר דיוק המיכאניזם, שתפקידו לבודד את מוצג-התחליף ולמנוע ממנו גירויים חדשים. מעשי-זהירות אלו שומרים, כמובן, רק מפני גירויים הבאים אל מוצג-התחליף מבחוץ, על-ידי תפיסת החושים. אבל לעולם אינם שומרים מפני גירוי היצר הפוקד את מוצג-התחליף מצד הזיקה למוצג-התחליף המודחק. אין הם מתחילים לפעול אלא משעה שהתחליף קיבל עליו היטב את ייצוגו של המודחק, ולעולם אין לסמוך לגמרי על פעולתם. כל אימת שמתגבר גירוי של היצר, יש להרחיב הרחבה נוספת את חומת-המגן סביב מוצג-התחליף. כל הקונסטרוקציה הזאת, שבדומה לה נבנית גם בשאר הנאורוזות, נקראת בשם: פוֹבִּיה. הבריחה מפני אחיזה מודעת של מוצג-התחליף מתבטאת בהימנעויות, בויתורים ובאיסורים, שבהם ניכרת היסטריות-החרדה. כשאנו סוקרים את התהליך כולו, נוכל לומר, כי השלב השלישי חוזר על עבודתו של השלב השני באמת-מידה גדולה יותר. עכשיו מתגוננת מערכת מ"ד מפני הפעלתו של מוצג-התחליף על-ידי אחיזה-שכנגד של סביבתה, כשם ששמרה על עצמה לפני-כן באחיות מוצג-התחליף מפני הופעתו של

המוצג המודחק. באופן כזה נמשכת יצירת התחליף על-ידי התקה. מן הראוי להוסיף ולומר, כי מערכת מ"ד היתה בה קודם נקודה קטנה בלבד, שהיתה שער-פריצה לרחש-היצר המודחק. זה היה מוצג-התחליף. אך לבסוף נמצא כל הבנין הקדמי הפובי בגדר מובלעת כזאת של ההשפעה הלא-מודעת. ועוד נוכל להדגיש את נקודת-הראות המעניינת, שבכוחו של כל אותו מיכאניזם-התגוננות שהופעל הושגה הטלה-החוצה של סכנה מצד היצר. האני מתנהג כאילו הוא צפוי לסכנה של התפתחות החרדה לא מצד רחש-יצר אלא מצד תפיסה חושית ומשום כך הוא רשאי להגיב על סכנה חיצונית זו בנסיגות-הבריחה של ההימנעויות הפוביות. בתהליך זה של ההדחקה עולה דבר אחד יפה: אפשר לבלום במידת-מה את התגלותה של החרדה, אבל רק מתוך קרבנות כבדים של חירות אישית. אבל בדרך-כלל נסיגות הבריחה מפני תביעות-היצר הם לשווא, והבריחה הפובית מסתיימת בתוצאה שאינה משביעה רצון.

מצב-הדברים שמצאנו בהיסטריות-החרדה, כוחו יפה בחלקו הגדול גם לשתי הנאורוזות האחרות. לכן נוכל להצטמצם בבירורם של ההבדלים ושל תפקידה של האחיה-שכנגד. בהיסטריות-ההמרה נהפכת אחיות-היצר של המוצג המודחק לעצבוב הסימפטום. באיזו מידה ובאילו נסיבות פירקון זה ושימושו בעצבוב מרוקנים את המוצג הלא-מודע ממשענו, עד שהוא יכול לחדול מלחצו על מערכת מ"ד — שאלה זו ושאלות דומות לה מוטב שיתלבנו בחקירה מיוחדת של ההיסטריה. תפקידה של האחיה-שכנגד, הבאה מצד מערכת מ"ד (סלמ"ד), ניכר בעליל בהיסטריות-ההמרה ומתגלה ביצירת הסימפטום. האחיה-שכנגד היא-היא שקובעת, באיזה חלק מכלל נציגות-היצר אפשר לרכז את כל אחיות-האנרגיה שלה. אותו חלק שנבחר להיות סימפטום, בו מתקיים תנאי זה — שהוא מביע את מטרת-המשאלה של רחש-היצר כשם שהוא מביע את שאיפת ההתגוננות או הענישה של מערכת מ"ד; הרי שחלה בו אחיות-יתר והוא נתפס משני צדדיו כמו מוצג-התחליף של היסטריות-החרדה. בנקל נוכל להסיק מן היחס הזה, כי השקעת המאמץ הנדרשת להדחקה במערכת מ"ד אינה צריכה להיות גדולה כשיעור אנרגיית-האחיה של הסימפטום, שכן צצמת ההדחקה נמדדת בשיעור האחיה-שכנגד המושקעת, ואילו הסימפטום נשען לא רק על האחיה-שכנגד אלא גם על אחיות-היצר המעובה בו, שמקורה במערכת מ"ד.

לענין נאורוזת-הטורדנות אין לנו להוסיף על ההערות המובאות לעיל אלא זאת: כאן מתבלטת בדרך המסתברת ביותר האחיה-שכנגד של מערכת מ"ד. כתצורת-תחליף היא מבצעת את ההדחקה הראשונה ובה מתחוללת אחר-כך פריצתו של המוצג המודחק, מותר להביע את ההשערה,

כי משקלה המכריע של האחיזה-שכנגד והיעדרו של פירקון גורמים שמלאכת ההדחקה בהיסטריית-החרדה ובנאורות-הטורדנות נראית-מוצח-לחת הרבה פחות מבהיסטריית-ההמרה.

ה

סגולותיה המיוחדות של מערכת למ"ד

ההבחנה בין שתי המערכות הנפשיות לובשת משמעות חדשה, משאנו מגלים, כי באירועיה של המערכת האחת, מערכת למ"ד, מצויות תכונות, שאין אנו מוצאים אותן במערכת האחרת, הגבוהה ממנה בדרגה. עיקרה של מערכת למ"ד — נציגויות-יצרים, המבקשות לפרקן את אחיות-האנרגיה שלהן, היינו רחשי-משאלות. רחשי-יצרים אלה מתואמים אהדלי, קיימים זה בצד זה בלא להיות מושפעים, ואינם סותרים זה לזה. כשמפעילים בעת ובעונה אחת שני רחשי-משאלות, שמטרותיהם נראות כבלתי-מתיישבות, אותה שעה שני הרחשים אינם מחסרים עצמם זה מזה או מבטלים זה את זה אלא הם מתחברים לשם יצירת מטרה בינונית — פשרה.

מערכת זו אין בה שלילה, אין בה ספקות, אין בה מדרגות של ודאות. רק עבודת הצנזורה הפועלת בין למ"ד וסלמ"ד היא שמביאה את אלה. השלילה הריהי תחליף להדחקה משלב גבוה יותר. בלמ"ד יש רק תכנים אחוזי אנרגיה פחות או יותר.

במערכת למ"ד ניעותן של עצמות האחיזה גדולה הרבה יותר. באמצעות תהליך ההתקה יכול מוצג למסור את כל שיעור אחיות-האנרגיה שבו למוצג אחר; באמצעות העיבוי יכול הוא ליטול לעצמו את כל אחיות-האנרגיה של כמה וכמה מוצגים אחרים. הצעתי לראות שני תהליכים אלו כסימנים למה שקרוי "האירוע הנפשי הראשוני". במערכת הסלמ"ד שולט "האירוע השניוני"²; במקום שניתן לאירוע ראשוני כזה להתחולל ביסודותיה של מערכת סלמ"ד, שם הוא נראה "קומי" ומעורר צחוק.

אירועיה של מערכת למ"ד הם מחוץ לתחום הזמן, כלומר: אין הם ערוכים לפי סדר של זמן, אין הם משתנים בחלוף הזמן, ובכלל אין להם שום זיקה לזמן. גם זיקת-הזמן קשורה בעבודתה של מערכת מ"ד. כיוצא בזה אין באירועי למ"ד מקום להתחשב בממשות. כפופים הם

2. ראה ההסברים בפרק ז' של "תורת פשר החלום", המסתמכת על הרעיונות שפיתח ברויאר ב"מחקרים על ההיסטוריה".

לעקרון-העונג; גורלם תלוי בשיעור עצמתם בלבד ובמידת יכלתם לעמוד בתביעות הויסות של עונג-צער.

הבה נסכם: היעדר ניגודים, אירוע ראשוני (ניעותן של אחיות-האנרגיה), העדר גורם הזמן, והחלפת הממשות החיצונית בממשות הנפשית — אלה הן התכונות שמותר לנו לשער את מציאותן באירועים השייכים למערכת למ"ד.³

אנו עומדים על האירועים הלא-מודעים בתנאי החלימה והנאורות, הווי אומר: כשאירועי מערכת סלמ"ד, הגבוהה יותר בדרגה, מוחזרים על-ידי השפעה (נסיגה) אל שלב קודם. אירועים אלה כשלעצמם אינם בני-הכרה, אף אינם בני-קיום, לפי שעל מערכת הלמ"ד מכסה במקדם מאוד מערכת סלמ"ד המשתלטת על דרכי הגישה אל התודעה ואל הניעות. פירקונה של מערכת למ"ד מכוון אל עצבוב הגוף לשם יצירת ההיפעלויות. אך כפי ששמענו, מנסה מערכת סלמ"ד לחסום גם דרך-התפרקות זו. אילו עמדה מערכת למ"ד בפני עצמה, לא היתה מסוגלת בתנאים תקינים לעורר שום פעולת-שרירים תכליתית, חוץ מאותן פעולות, שכבר נמצאות מאורגנות בצורת רפלקסים.

לא נוכל להכיר במלוא משמעותן של התכונות המתוארות של מערכת למ"ד, אלא כשנעמיד אותן כנגד תכונותיה של מערכת סלמ"ד ונמדוד אותן על-פיהן. אולם נסיון כזה ירחיק אותנו מעניינו עד כדי כך, שאני מציע להסכים שוב לדחייה ולערוך את ההשוואה בין שתי המערכות לאחר שנעיין במערכת הגבוהה יותר. נזכיר עכשיו רק את הענינים הדחופים ביותר.

באירועי מערכת סלמ"ד — ואין נפקא מניה, אם הם כבר מודעים או רק מסוגלים להיות מודעים — ניכרת עכבה בנטייה לפירקון המוצגים אחוזי-האנרגיה. כשעובר האירוע ממוצג אחד למשנהו, מוסיף הראשון להחזיק בחלק מאחיות-האנרגיה שלו, ורק חלק קטן חלה בו התקה. התקות ועיבויים, כגון אלה שאנו מוצאים באירוע הראשוני, הם כאן מן הנמנעות או שהם מצומצמים מאוד. נוכח יחס זה שיער י' ברויאר שני מצבים שונים של אנרגיית-האחיזה בחיי הנפש — אחד שהוא קשור קישור מתוח ואחד שהוא נע דרך-חירות ושואף לפירקון. סבורני, כי הבחנה זו יש בה משום ההכרה העמוקה ביותר שאליה הגענו בחקירת מהותה של האנרגיה העצבית, ואין אני רואה, איך אפשר לוותר עליה. התיאור המאטאפיסיכולוגי מחייב להמשיך בבירור בנקודה זו — אם כי זהו אולי מעשה נועז יותר מדי.

3. אנו נמנעים כאן מלהזכיר זכות-בכורה חשובה אחרת של למ"ד ונציין אותה בהקשר אחר.

יש עוד כמה תפקידים המוטלים על מערכת סלמ"ד: כינונו של כושר למגע-ומשא בין תכני המוצגים, באופן שיהיו מסוגלים להשפיע זה על זה; עריכתם לפי סדר-זמנים; הנהגתה של צנזורה או של כמה צנזורות; בחינת הממשות ועקרון-הממשות. נראה שגם הזכרון המודע תלוי כולו בסלמ"ד. מן הראוי, שנבדיל היטב בינו ובין עקבות-הזכרון, שבהם מוקד בעות חויות למ"ד, וקרוב לוודאי, כי הוא בבחינת נוסח מיוחד, כפי שרצינו לשער אותו תחילה כדי להגדיר את היחס בין המוצג המודע ובין המוצג הלא-מודע, אך בינתיים כבר זנחנו אותו. כאן גם נמצא את האמ"צעים לשים קץ להיסוסינו בענין כינויה של המערכת הגבוהה יותר, שעכשיו אנחנו קוראים לפעמים סלמ"ד ולפעמים מ"ד.

זאת ועוד: מן הראוי שניזכר מהכללות פזיזות של מה שהעלינו כאן בדבר חלוקתם של ההישגים הנפשיים בין שתי המערכות. אנו מתארים את מצב-הדברים, כפי שהוא מתגלה באדם המבוגר, שבו מערכת למ"ד משמשת, לפי דקדוקו של דבר, רק כקדם-שלב לארגון גבוה יותר. איהו תוכן ואילו יחסים מתייחדים למערכת זו בהתפתחותו של הפרט ומה משמעות נודעת ממנה לחיה — דברים אלה אין להסיק אותם מן התיאור שלנו, אלא יש לחקדם ולגלותם לחוד. לגבי האדם צריך שנהיה מוכנים למצוא גם תנאי מחלה שבהם משתנים תכנון ותכונותיהן של שתי המערכות או אפילו מתחלפים אלה באלה.

1

המגע-והמשא בין שתי המערכות

לא מן הדין יהיה שנתאר לעצמנו, כי למ"ד יושב לו בשלווה בעוד כל העבודה הנפשית נעשית בידי סלמ"ד, וכי למ"ד הוא משהו עובר-בטל, איבר שיורי, משקע של ההתפתחות. אף לא יהיה זה נכון לשער, כי המגע והמשא בין שתי המערכות מצטמצם במעשה ההדחקה וכי סלמ"ד משליך לתהום למ"ד כל מה שנראה לו כמפגע. אדרבה, למ"ד הוא חי, בר-כושר-התפתחות וקשור בכמה וכמה יחסים עם סלמ"ד, ובכללם גם קשר של שיתוף-הפעולה. עלינו לומר בסיכום, כי למ"ד מוסיף להתקיים בדמותם של ה"צאצאים", הוא פתוח בפני רישומם של החיים, הוא משפיע בלי-הרף על סלמ"ד ואף הוא עצמו נתון להשפעות מצד סלמ"ד.

כשאנו מעיינים ב"צאצאיו" של למ"ד, אנו נוחלים אכזבה קשה בציפ"ייתנו למצוא כאן הפרדה סכימתית של ממש בין שתי המערכות הנפשיות. עובדה זו ודאי תגרום אי-שביעות-רצון ממסקנותינו וקרוב לוודאי שתנוצל כדי להטיל ספק בדרך הנקוטה בידינו להפרדת האירועים הנפשיים. אך

הלא-מודע

אנו נטען, כי עלינו רק להפוך את מימצאי ההסתכלות לכלל תיאוריה וכי אין אנו מחויבים כלל להגיע במחי אחד לתיאוריה חלקה ומצוינת בפשטותה. אנו מראים את סיבוכיה של זו, כל זמן שההסתכלות מסוגלת לגלותם, ואין אנו מתייאשים מן התקוה, כי דווקא באמצעותם נבוא לידי הכרה סופית של מצב, שעם כל היותו פשוט כשלעצמו, סיבוכי הממשות יוכלו להתבאר מתוכו.

בין צאצאיהם של רחשי-היצר שבלמ"ד, שתכונותיהם תוארו כאן, יש כאלה שיעדים מנוגדים מתלכדים בהם. מצד אחד הריהם עומדים בדרגה גבוהה של ארגון, אין בהם סתירות פנימיות, הם ניצלו את כל קנין הישגיה של מערכת מ"ד ובעינינו אין הם נבדלים כמעט מן התצורות שבמערכת זו. מצד אחר הריהם לא-מודעים ואינם מסוגלים להיעשות מודעים. הרי שמן הבחינה האיכותית הם שייכים למערכת סלמ"ד, אך בפועל הם שייכים למערכת למ"ד. מוצאם הוא שמכריע לגבי גורלם. על כרחנו אנו משווים אותם לבני-התערובת של גזעים אנושיים, שבכללם הם דומים ללבנים, אך מגלים את מוצאם הצבעוני בקו בולט זה או זה, ועל כן הם נשארים מנוגדים מן החברה ואינם נהנים משום זכות-יתר שבידי הלבנים. כאלה הן תצורות-ההזיה של התקינים ושל הנאורוטיקנים כאחת, שהכרנו אותן כקדם-שליבים ליצירת החלום והסימפטום ושלמ-רות דרגת-ארגונם הגבוהה הן עומדות בהדחקתן ואינן מסוגלות כשלעצמן לעלות אל התודעה. הן מתקרבות אל תחום התודעה, הן אינן מוטרדות כל זמן שאין להן אחיות-אנרגיה אינטנסיבית, אך משהן עוברות שיעור מסוים של אחיות-אנרגיה, הריהן נהדפות לאחור. צאצאים דומים של מערכת למ"ד העומדים בדרגה גבוהה של ארגון, הם גם תצורות-התח-ליף, אלא שהללו מצליחות להבקיע להן דרך אל התודעה בזכותה של איוו זיקת-יחס נוחה, כגון שהן מזדמנות עם אחיות-כנגד של סלמ"ד.

במקום אחר נבדוק ביתר עיון את התנאים הדרושים להעלאה אל התו-דעה, ונמצא כי מקצת מן הקשיים המתגלים כאן ניתנים לפתרון. כאן אולי נמצא מן המועיל בהעמדתה של דרך-ההסתכלות שנקטנו עד כה — היינו הסתכלות היוצאת מלמ"ד — לעומת דרך-ההסתכלות שמקורה בתודעה. בפני התודעה מתייצבים סך כל האירועים הנפשיים, שהם בבחינת מלכות הסמוך-למודע. חלק גדול מאוד מכלל סמוך-למודע זה בא מן הלא-מודע, יש בו מתכונותיהם של צאצאי הלא-מודע והוא כפוף לצנ-זורה, קודם שניתן לו להיעשות מודע. חלק אחר של סלמ"ד מסוגל להגיע לתודעה בלא צנזורה. כאן אנו מוצאים סתירה להנחתנו הקודמת. כשהיינו מעיינים בהדחקה, הוצרכנו לקבוע את מקומה של הצנזורה — המכרעת לענין ההעלאה אל התודעה — בין מערכות למ"ד וסלמ"ד,

עכשיו אומרים לנו, כי מוטב שנמקם את הצנזורה בין סלמ"ד ובין מ"ד. אך ניטיב לעשות, אם לא נראה מכשול בסיבוך זה, אלא נניח כי כל מעבר ממערכת אחת לגבוהה ממנה, היינו כל התקדמות אל דרגה גבוהה יותר של הארגון הנפשי, מקבילה לה צנזורה חדשה. אלא שבכך הקיץ הקץ על ההנחה בדבר התחדשותם הנמשכת והולכת של הנוסחים.

יש למצוא את שורש כל הקשיים האלה בכך, שהתודעה, התכונה היחידה מכלל האירועים הנפשיים, הנתונה לנו במישרין, אינה אמצעי נאות כלל לשם ההבחנה בין המערכות. לא זו בלבד שהמודע לא תמיד הוא מודע ולפרקים הוא גם חבוי, אלא שמתוך ההסתכלות נוכחנו לדעת, כי דברים רבים, שיש בהם מתכונותיו של סלמ"ד, אינם נעשים מודעים, וכן נלמד, כי תהליך ההעלאה לתודעה נמצא מוגבל בשל מגמות מסוימות שבקשב שלו. מכאן שיחסה של התודעה אל המערכות ואל ההדחקה גם יחד אינו יחס פשוט. האמת היא, שלא רק המודחק שבנפש נשאר זר לתודעה, אלא גם חלק מן הרחשים השולטים באני שלנו, שהם החזק בניגודים הטיפ" קודיים למודחק. ככל שאנו מבקשים להגיע להסתכלות מאטאפסיכולוגית בחיי-הנפש, עלינו ללמוד להשתחרר ממשמעות הסימפטום "תודעה".

כל זמן שאנו דבקים בסימפטום זה, נמצא תדיר, כי שלשלת מימצאיו בעלי התוקף הכללי פרוצה ברגיל על-ידי חריגים. אנו רואים, כי צאצאיו של סלמ"ד נעשים מודעים בדמות תצורות-תחליף וסימפטומים, בדרך-כלל לאחר סילופים גדולים לעומת הלא-מודע, אבל לעתים קרובות תוך שמירה על תכונות רבות מן התכונות שמעוררות את ההדחקה. מתברר לנו, כי תצורות מרובות סמוכות-למודע מוסיפות להיות לא-מודעות, אף כי היה לנו יסוד לשער, כי לפי טיבן מותר היה להן להיעשות מודעות. מסתבר שפועל עליהן כוח-המשיכה החזק יותר של למ"ד. נראה כי יש לבקש את ההבדל המשמעותי יותר בין הסמוך-למודע ובין הלא-מודע ולא בין המודע ובין הסמוך-למודע. הצנזורה מחזירה את למ"ד על גבול סלמ"ד. צאצאיו של למ"ד אמנם יכולים לעקוף צנזורה זו, להתארגן ברמת ארגון גבוהה, להתגבר בסלמ"ד עד לשיעור-עצמה מסוים של אחיזת-האנרגיה, אבל אחר-כך, משעברו אותו, ורוצים לכפות את עצמם על התודעה, מכירים בהם שהם צאצאיו של למ"ד והריהם מודחקים שוב על קו-הגבול החדש בין סלמ"ד ובין מ"ד. מכאן שהצנזורה הראשונה פועלת כנגד למ"ד עצמו, ואילו הצנזורה השנייה פועלת כנגד צאצאיו של זה שבסלמ"ד. תמצא לומר: הצנזורה צעדה קדימה במרוצת ההתפתחות האינדיבידואלית.

בריפוי הפסיכואנאליטי אנו מביאים ראיה ניצחת למציאותה של הצנזורה השנייה, זו שבין מערכות סלמ"ד ומ"ד. אנו דורשים מן החולה ליצור

צאצאים של למ"ד בשפע רב, אנו מחייבים אותו להתגבר על השגות הצנזורה על העלאתן-לתודעה של תצורות אלה הסמוכות-למודע, ועל-ידי שאנו מדבירים צנזורה זו, אנו סוללים לנו את הדרך לביטול ההדחקה, שהיא מעשה-ידיה של הצנזורה הקודמת. נוסיף ונאמר עוד, כי קיומה של הצנזורה בין סלמ"ד ובין מ"ד מזכיר לנו, כי ההעלאה לתודעה אינה מעשה תפיסה חושית בלבד, אלא מסתבר שהיא גם אחיזת-יתר, התקד" מות נוספת של הארגון הנפשי.

ועתה ניתן דעתנו על המגע והמשא בין למ"ד ובין שאר המערכות. ויותר משאנו עושים כן כדי לקבוע דברים חדשים, אנו נדרשים לנקודה זו כדי שלא נפסח על הדברים הבולטים ביותר לעין. המערכות פועלות במידה מרובה ביותר של שילוב-גומלין במקום צמיחתם של שרשי פעי" לזת-היצר. חלק מן האירועים הנולדים כאן עוברים דרך למ"ד כאילו היה שלב-הכנה ומגיעים לשיא פיתוחם הנפשי במ"ד; חלק אחר נעצר ונשאר בגדר למ"ד אך החיות, שמקורן בתפיסה החיצונית, פוגעות גם הן בלמ"ד. במקרים כתיקנם כל הדרכים הפונות מתפיסת החושים אל למ"ד נשארות פתוחות; רק הדרכים המוליכות ממ"ד והלאה נחסמות על-ידי ההדחקה. ראוי לציין, כי למ"ד של אדם עשוי להגיב על למ"ד של אדם אחר בעקיפת מ"ד. עובדה זו ראויה לעיון מעמיק יותר, ביחוד כדי לברר, אם בהגבה כזו יש מקום להוציא מכלל חשבון את גורם הפעילות הסמוכה-למודע, אך בגדר תיאור אין עובדה זו מוטלת בספק.

התוכן של מערכת סלמ"ד (או מ"ד) מקורו בחלקו בחיי-היצרים (בתיווכו של למ"ד) ובחלקו האחר הוא בא מתפיסת החושים. ספק הוא, באיזו מידה אירועי מערכת זו עשויים להשפיע במישרין על למ"ד; בחקירתם של מקרים פאתולוגיים מתגלה בלמ"ד לעתים קרובות מידה שלא תיאמן כמעט של עצמאות ושל אטימות בפני השפעה. בכלל, סימנה של תחלייה הוא התפרדותן הגמורה של השאיפות, התפוררות מוחלטת של שתי המערכות. אולם הריפוי הפסיכואנאליטי מבוסס על ההשפעה שמ"ד משפיע על למ"ד והוא מוכיח, כי אף-על-פי שהשפעה כזו כרוכה ב"גייעה מרובה, אין היא מן הנמנעות. צאצאי למ"ד המתווכים בין שתי המערכות הם שמפליסים לנו, כפי שהוזכר לעיל, את הדרך להישג זה. אך מותר לנו לשער, כי השינוי הספונטאני שמחולל מ"ד בלמ"ד הוא תהליך קשה ואיטי. שיתוף-פעולה בין רחש סמוך-למודע ובין רחש לא-מודע, ואף מודחק הדחקה נמרצת, יכול לקום בשעה שנוצר מצב שבו הרחש הלא-מודע עשוי לפעול מתוך התאמה עם אחת השאיפות השליטות. אותה שעה בטלה ההדחקה לגבי מקרה זה, ולפעילות המודחקת ניתן לשמש כתגבורת לפעי" לזת שעלתה בדעת האני. הרי שהלא-מודע יוצא ידי חובתו כלפי האני

בקונסטלאציה אחת ויחידה זו, בלי שחל לבד מזה שינוי כלשהו בהדחקה. הצלחתו של למ"ד בשיתוף-פעולה זה גלויה לעין; הרי השאיפות המוגברות גוהגות באופן שונה מן השאיפות התקינות, הן מאפשרות הישג מושלם במיוחד וניכר בהן כושר-עמידה בפני ערעורים, בדומה למה שמצאנו בסימפטומי-הטורדנות.

יכולים אנו להמשיל את תכנו של למ"ד לאוכלוסיית-קדומים נפשית. אם יש בו באדם תצורות נפשיות מורשות, מעין האינסטינקט של בעלי-החיים, הרי זהו גרעינו של למ"ד. על כך גוסף אחר-כך החומר שנפסל וסולק בעת התפתחות-הילדות ושלפי מהותו אינו שונה בהכרח מן הקנין המורש. הפרדה חדה וסופית של תוכן שתי המערכות אינה חלה בדרך-כלל אלא במועד הבגירה.

הפרתו של הלא-מודע

נראה שיכולים אנו לפסוק על למ"ד מה שליקטנו בעיונינו הקודמים, כל עוד אנו שואבים רק מתוך ידיעת חיי-החלום ונאורויות-ההעברה. ודאי אין זה הרבה, ולפרקים נראים לנו הדברים לא-מבוררים ומבולבלים, ובעיקר אנו חשים בחסרון האפשרות לצרף את למ"ד להקשר מוכר לנו או לשבצו בתוכו. רק מתוך האנאליות של אחת ההיפעלויות, שאנו קוראים בשם פסיכונאורויות נרקיסטיות, אנו מקווים להגיע לתפיסות, שיקרבו לשכלנו יותר את למ"ד המופלא וכמו ימחישו אותו לנו.

מאז מחקרו של אברהם ב-1908, שלפי עדות אותו מחבר בעל-מצפון אני הייתי מקור-השראתו, אנו מנסים לאפיין את השתטות-הנעורים במי-נחו של קראַפְּאָלין (סכיוזופראַניה, כמינוחו של בלוילר) על-פי יחסה לניגוד של האני והמושא. בנאורויות-ההעברה (היסטריית החרדה וההמרה, נאו-רוות-הטורדנות) לא נמצא שום דבר, שהיה בו כדי להבליט ניגוד זה. אמנם ידענו, כי מניעתו של המושא מן האני גורמת לפריצת הנאורויות, וכי הנאורויות כרוכה בויתור על המושא הממשי, וכמו-כן ידענו, כי הליבירו הנשלל מן המושא הממשי נסוג אל מושא הזוי ומשם אל מושא מודחק (אינטרוברסיה). אבל בכלל מוחזקת בנאורויות-ההעברה אחיזת-המושא בעצמה רבה, ומתוך העיון המדוקדק בתהליך ההדחקה הגענו בעל-כרחנו לידי הנחה, כי אחיזת-המושא עומדת בעינה במערכת למ"ד למרות ההדחקה — ליתר דיוק: בגללה. הרי הכושר להעברה, שאנו משתמשים בו שימוש תראפאוטי בהיפעלויות אלו — מותנה באחיזת מושא לא-מופרעת.

כנגד זה, בסכיוזופרניה נתבקשה לנו ההשערה, כי לאהר תהליך ההדחקה אין הליבירו המסולק מחפש לו מושא חדש אלא פורש לתוך האני; הווי אומר: אחיזת-המושאים ניטשות כאן ושוב מוחזר לקדמותו מצב של נרקיוז פרימיטיבי וחסר-מושאים. אי-כשרם של הולים אלו להעברה — ככל שנמשך תהליך המחלה — פגימותם מבחינה תראפאוטית, הנת-נכרות לעולם-החוץ המיוחדת להם, הופעתם של אותות אחיזת-יתר באני, ולבסוף שקיעתם של חולים אלה באדישות גמורה, כל הסימנים הקליניים הללו מכוונים יפה להנחה בדבר זניחת אחיזת-המושאים. בענין היחס בין שתי המערכות עמדו כל המשקיפים על כך, שבסכיוזופרניה מתגלים דברים רבים כחומר מודע, ואילו בנאורויות-ההעברה עלינו להוכיח תחילה על-ידי פסיכואנאליזה את קיומם של דברים אלה בלמ"ד. אבל בראשונה לא הצליחו המאמצים לקטור קטר מושכל בין הזיקה אני-מושא ובין יחסי התודעה.

נראה, כי מה שאנו מבקשים, ימצא לנו בדרך לא-משוערת זו, בסכיוזופרניות, ביחוד בשלבי-הראשית המאלפים כל כך, אנו מבחינים כמה שינויים בל שוין, שאחדים מהם ראויים שיציינו בהם מתוך נקודת-ראות מסוימת. לעתים קרובות נעשית דרך-ההבעה ענין להקפדה יתירה; היא נעשית "נמלצת", "מסולסלת". מבנה המשפטים משתבש ועל-ידי כך שוב אין אנו יכולים להביןם, ודיבוריהם של החולים נראים משום כך חדלי-שחר בעינינו. בתכנם של דיבורים אלה מובלטת לעתים קרובות זיקה אל איברי-גוף או אל עצבובי-גוף. לכאן נוכל לצרף את העובדה, שבאותם סימפטומים של הסכיוזופרניה, הדומים לתצורות-תחליף היסטריות או נאורוטיות-טורדניות, ניכרים קוי-ייחוד ביחס בין התחליף ובין המודחק, שאילו נתגלו בשתי הנאורויות הנזכרות, היו מעוררים בנו תמיהה. דר' פ' טאוסק (וינה) העמיד לרשותי תצפיות אחדות מתצפיותיו בשלב ההתחלה של סכיוזופרניה. מעלה יתירה לתצפיות אלה, שהחולה עצמה ביקשה לתת הסבר לדיבוריה. רצוני להראות עכשיו על-פי שתיים מן הדוגמאות שלו, איזו תפיסה אני מתכוון לנקוט. אגב, אין ספק בלבי, כי יקל לכל משקיף להעלות בשפע חומר מסוג זה.

אחת החולות של טאוסק, נערה שהביאה אל המרפאה לאחר שנפל ריב בינה ובין אהובה, קבלה: העיניים אינן בסדר. הן מעוקמות. היא עצמה מסבירה זאת בהעלותה בלשון מסודרת כמה וכמה טענות כלפי האהוב. "אין היא יכולה להבין אותו כלל. בכל פעם הוא מסתכל בה באופן אחר. הוא צבוע, מעקם עיניים. הוא עיקם את עיניה. עכשיו עיניה מעוקמות. שוב אין הן עיניה שלה. היא רואה את העולם בעיניים אחרות."

ביאורי החולה בענין דיבוריה הבלתי-מובנים הם בחזקת אנאליזה, לפי שהם מכילים את שווה-הערך להם בדרך-הבעה מובנת לכל; באותה שעה הם מגלים לנו דברים על משמעותה של תצורת המלים הסכיופרנית ועל דרך התהוותה. מסכים אני לדעתו של טאוסק ורואה להדגיש בדוגמה זו, כי הזיקה אל האיבר (אל העין) התנשאה עד שהיתה לנציגות התוכן כולו. הדיבור הסכיופרני קיבל קו היפוכונדרי; הוא נעשה לשון-איברים. הודעה שניה מפי אותה חולה: "היא עומדת בכנסיה. פתאום היא מזדעזעת. היא מוכרחה להעמיד את עצמה אחרת, כאילו העמיד אותה משהו, כאילו הועמדה."

לכאן מצטרפת האנאליזה בדמות שורה חדשה של טענות על האהוב: "שהוא המוני, שהפך גם אותה, שהיתה עדינה מן הבית, להמונית. הוא עשה אותה דומה לו, על-ידי שביקש לשכנע אותה, כי הוא עולה עליה; ועכשיו נעשתה כמוהו, משום שחשבה, כי תהיה טובה יותר כשתהיה דומה לו. הוא העמיד פנים, עכשיו היא כמוהו (הזדהות!). הוא העמיד אותה במקומו."

טאוסק אומר, כי תנועת "ההעמדה באופן אחר" היא תיאור של המלה "העמד-פנים" ושל הזדהות עם האהוב. אני חוזר ומדגיש את משקלו המכריע של אותו יסוד במהלך-המחשבה כולו, שתכנו — עצבוב גופני (ליתר דיוק: תחושתו של עצבוב זה). אגב, אילו היתה לפנינו חולת-היסטריה, היתה מעקמת את עיניה מעשה-עוית במקרה הראשון, ובמקרה השני היתה מטלטלת את גופה באמת, ולא היתה מסתפקת בדחף לטלטול זה או בחישהו; בשני המקרים לא היתה הוגה אותה שעה מחשבה מודעת ואף לא היתה מסוגלת לאחר-מעשה להביע מחשבות כאלה.

עד כאן מה שמעידות שתי התצפיות על מה שכינינו לשון היפוכונדרי או לשון-איברים. אך הן גם מזכירות לנו דבר שנראה לנו חשוב יותר, כלומר, מצב-דברים אחר, שאפשר להוכיחו כל אימת שנרצה (למשל, בדוג-מאות שנקבצו במונוגראפיה של בלוילר) ולכלול בנוסחה מסוימת. בסכיו-זפרניה מתארע במלים אותו תהליך עצמו, שיוצר את תמונות-החלום מתוך רעיונות-החלום. תהליך זה קראנו בשם: תהליך נפשי ראשוני. המלים מתעבות, ומכוחה של התקה הן מעבירות זו לזו, ללא שיור, את אחיות-האנרגיה שלהן. תהליך זה עשוי להגיע עד ליד, כך, שמלה אחת ויחידה, שזיקות שונות מכשירות אותה לכך, תיטול את ייצוגה של של-שלת-מחשבות שלמה. מחקריהם של בלוילר, יונג ותלמידיהם העלו חומר רב לחיזוקה של הנחה זו⁴.

4. לפעמים נוהגת עבודת-החלום במלים כאילו היו עצמים ויוצרת או דיבורים או חידושי-מלים "סכיופרניים" דומים מאוד.

בטרם נבוא להסיק מסקנה מרשמים אלה, רוצים אנו להזכיר עוד את ההבדלים הדקים, שאמנם נראים משונים, בין תצורת-התחליף הסכיופרנית פרנית ובין זו של ההיסטריה ושל נאורות-הטורדנות. חולה אחד, שאני עושה בו עכשיו תצפיות, מסיח דעתו מכל עניני החיים בשל דאגתו לרוע מצבו של עור פניו. הוא אומר, כי יש לו נקודות שחורות וחורים עמוקים בפניו, שהכל רואים אותם. האנאליזה מוכיחה, כי הוא ממחזי בעורו את תסביך-הסירוס שלו. תחילה היה מתעסק ללא-חרטה בנקודות השחורות שבעורו ומעיכתן היתה מביאה לו סיפוק רב, משום שבתוך כך היה ניתן מהן משהו, כפי שאמר. אחר-כך התחיל מאמין, שבכל מקום שביער חטיט, שם נתהוותה גומה עמוקה, והיה מאשים את עצמו במרי-רות, שב"משמושו בידו בלי הפסק" השחית את עורו לכל ימי חייו. ברור כי סחיטת תוכן הנקודות השחורות היא לו תחליף לאוננות. הגומה המת-הווה באשמתו היא איבר-המין הנקבי, כלומר: מילוויו של איום-הסירוס שנתעורר מחמת האוננות (לשון אחר: ההזיה הבאה במקום איום זה). תצורת-תחליף זו, למרות אפיה ההיפוכונדרי, דומה מאוד להמרה היס-טריית, ואף-על-פי-כן אנו חשים, כי כאן ודאי מתחולל משהו אחר, כי אין לשער שההיסטריה מסוגלת לתצורת-תחליף כזו, ואנו חשים בשוני זה עוד לפני שיש בידנו לומר מהו. אין להעלות על הדעת, כי היסטריקן יטול גממית זעירה כמו נקבובית שבעור ויעשה אותה סמל לבית-הרחם, שבדרך-כלל הוא מדמה אותו לכל מיני עצמים, הסוגרים על חלל. כן אנו סבורים, כי משום ריבוי הגממיות יימנע מלהשתמש בהן כבתחליף לאיבר-המין הנקבי. הוא הדין גם לחולה צעיר, שטאוסק דיווח עליו לפני שנים בפני החברה הפסיכואנליטית בווינה. בכללו היה מתנהג כנאורו-טיקן-של-טורדנות, היה מוציא שעות על תשפרתו וכדומה. אבל דבר אחד היה בולט במקרהו: מסוגל היה לספר על מעצוריו בלי התנגדות. למשל, בשעה שהיה לובש גרביים, הטרידה אותו המחשבה, שעליו להרחיב את לולאות האריג, היינו החורים, וכל חור היה בעיניו סמל לפתח איבר-המין של האשה. גם דבר זה אי אפשר לייחס לנאורוטיקן-של-טורדנות. חולה שכזה, שהיה סובל — לפי תצפית של ר' רייטלר — מתופעה דומה של השתהות בלבישת הגרביים, מצא הסבר לאחר שהתגבר על התנגדו-יותיו: הרגל היא סמל לאיבר-הזכרות, לבישת הגרב עליה היא מעשה אונן, ואנוס היה ללבוש ולפשוט את הגרב בלי הפוגה — מצד אחד כדי להשלים את תמונת האוננות ומצד אחר כדי לבטלה.

כשאנו שואלים את עצמנו, מה משווה לתצורת-התחליף הסכיופרנית ולסימפטום אותה תכונה של זרות, אנו מבינים סוף-סוף, כי זהו יתרון משקלה של הזיקה המילולית על הזיקה העניינית. מידת הנמיות העניינית

בין סחיטתו של חטיט ובין שפיכת זרע מן הפין היא מועטת, ומועטת ממנה היא הדמיות שבין נקבוביות העור הרדודות הרבות מספור ובין בית-הרחם; אבל במקרה הראשון גם כאן וגם כאן משהו ניתז החוצה, ולמקרה השני יפה כוחו של המשפט הציני, פשוטו כמשמעו: חור הוא חור, זהות הביטוי הלשוני ולא דמיות העצמים הנזכרים היא שצרה את דמותו של התחליף. במקום שהשניים — המלה והעצם — אינם חופפים, שם שונה תצורת-התחליף הסכיופרנית מזו של נאורות-ההעברה.

נצרך עתה הכרה זו להנחה, שבסכיופרניה ניטשות אחיזות-המושאים. עכשיו עלינו להכניס שינוי קל בהנחה זו ולומר: אחיזתם של מוצגי-המלים של המושאים נשמרת. מה שיכולנו לכתוב בשם מוצגי-המושא המודע, מתפרק עכשיו לפי תפיסתנו למוצגי-מלה ולמוצגי-עצם; מוצגי-העצם, אף כי אינו מתבטא באחיזתן של תמונות-זכרונות-העצמים הישירות, הרי הוא מתבטא ברשמי-זכרון רחוקים יותר, שנסתעפו מהללו. עתה נדמה לנו פתאום, כי גילינו, במה נבדל מוצג מודע ממוצג לא-מודע. שניהם אינם, כפי שסברנו, נוסחים שונים של תוכן אחד במקומות שונים, אף אין הם מצבי-אחיזה תיפקודיים שונים באותו מקום עצמו, אלא המוצג המודע כולל את מוצגי-העצם וכן את מוצגי-המלה השייך לו, ואילו המוצג הלא-מודע הוא מוצגי-העצם בלבד. מערכת למ"ד מכילה את אחיזות-העצמים של המושאים, את אחיזות-העצמים הראשונות והאמיתיות; מערכת סלמ"ד נוצרת מתוך שחלה אחיזת-יתר במוצגי-עצם זה מחמת התקשרותו עם מוצגי-המלים התואמים לו. יכולים אנו לשער, כי אחיזת-יתר כגון אלה הן שגורמות לארגון נפשי גבוה יותר ומאפשרות את חילופו של התהליך הראשוני בתהליך השניוני השולט בסלמ"ד. עכשיו גם יכולים אנו לדייק ולומר, מה הוא הדבר שההדקה בנאורות-ההעברה מונעת מן המוצג שנדחה: היא מונעת את התרגום למלים, שנגזר על המושא להוסיף ולהיות קשור עמהן. המוצג שלא הולבש במלים או המעשה הנפשי שלא חלה בו אחיזת-יתר, נשאר בלמ"ד בחזקת מודחק.

אני רשאי להעיר, כמה הקדמנו לקנות לנו אותה הכרה, שכיום היא מבהירה אחת מתכונותיה הבולטות של הסכיופרניה. בעמודים האחרונים של "תורת פשר החלום" שפורסם ב-1900, מוסבר, כי תהליכי החשיבה, דהיינו מעשי-האחיזה המרוחקים יותר מתפיסות-החושיים, הם כשלעצמם נעדרי איכות ולא-מודעים וכשרם להיעשות מודעים אינו בא להם אלא מתוך התקשרותם עם שירי תפיסות-המלים. מקורם של מוצגי-מלים אלה עצמם הוא בתפיסות-החושיים בדומה למוצאם של מוצגי העצמים, ויש מקום להקשות, מדוע מוצגי-המושאים אינם יכולים להיעשות מודעים בכוח שירי התפיסה של עצמם, אבל מסתבר, כי החשיבה מתנהלת

הלא-מודע

במערכות, שהן רחוקות כל כך משירי התפיסה הראשוניים, עד שלא נשתמרו בהן עוד מאיכויותיהם של אלה ולשם העלאה לתודעה הם זקוקים לתגבורת איכויות חדשות. ולא עוד אלא שעל-ידי ההתקשרות במלים אפשר למלא איכות גם אותן אחיזות-אנרגיה, שלא יכלו להביא איכות מתוך תפיסות החושים עצמן, משום שהיו רק בגדר יחסים בין מוצגי-המושאים. יחסים כאלה, שרק מלים נותנות אפשרות להבינם, הם חלק עיקרי מכלל תהליכי החשיבה שלנו. אנו מבינים, כי ההתקשרות במוצגי מלים עדיין אין פירושה העלאה לתודעה, אלא היא רק נותנת אפשרות לכך; הרי שתכונה זו אינה מאפיינת שום מערכת וזאת מערכת סלמ"ד. אולם עכשיו מתברר לנו, כי בעיונים אלה נטשנו את הנושא האמיתי שלנו ונכנסנו לפני ולפנים של בעיות הסמוך-למודע ושל המודע, לתועלת הענין נשמור לנו בעיות אלה לביורור מיוחד.

לגבי הסכיופרניה, שאיננו דנים בה כאן אלא באותה מידה שאנו רואים צורך בכך לשם זיהוי הכללי של למ"ד, מתעורר בנו בהכרח ספק, אם התהליך הקרוי כאן "הדחקה", עדיין יש לו צד-שיתוף כלשהו עם ההדחה שבנאורות-ההעברה. על כל פנים, הנוסחה האומרת, שההדחה היא תהליך המתחולל בין מערכות למ"ד וסלמ"ד (או מ"ד) והמביא לידי הרחקה מן התודעה, נוסחה זו טעונה שינוי, כדי שאפשר יהיה לכלול בה את המקרה של השתטות-הנעורים והיפעלויות נרקיסטיות אחרות. אך נסיון-הבריחה של האני, המתגלה בסילוקה של אחיזת-האנרגיה המודעת, מוסיף בכל זאת להתקיים כתכונה המשותפת לכל המקרים האלה. השיקול השטחי ביותר מלמדנו, באיזו דרך יסודית ומעמיקה יותר מופעל נסיון-בריחה זה, בריחתו של האני, בנאורות הנרקיסטיות.

נוכח העובדה, שבסכיופרניה מתבטאת בריחה זו בסילוקה של אחיזת-היצר מן המקומות המייצגים את מוצגי-המושא הלא-מודע, מוזר יהיה בעינינו, שהחלק השייך למערכת סלמ"ד באותו מוצגי-מושא עצמו — כלומר: מוצגי-המלים התואמים לו — דווקא בהם תחול אחיזה אינטנסיבית יותר. אדרבה, היה מקום לסברה, כי על מוצגי-המלה, בתורת החלק הסמוך-למודע, יהיה לספוג את המהלומה הראשונה של ההדחה וכי כושר-האחיזה שלו יינטל לגמרי לאחר שתימשך ההדחה עד שתגיע אל מוצגי-העצמים הלא-מודעים. אמת, יש כאן מכשול בדרך להבנה, מתברר, כי אחיזתו של מוצגי-המלה אינה שייכת למעשה-ההדחה, אלא היא בגדר נסיון ראשון מנסיונות תיקון והחלמה, הניכרים בעלילות יתירה בחזקה הקליני של הסכיופרניה. מאמצים אלה מכוונים לחזור ולזכות במושאים האבודים, ואפשר שמתוך כוונה זו הם בוררים להם את הדרך המוליכה אל המושא על פני רכיב המלה שלו, אך בסופם של דברים עליהם להס-

תפק במלים במקום העצמים. פעילותנו הנפשית נעה, כידוע, בדרך-כלל בשני כיוונים מנוגדים — או מצד היצרים דרך מערכת למ"ד אל עבודת-החשיבה המודעת, או על-פי תמריץ מבחוץ דרך מערכת מ"ד וסלמ"ד אל אחיזת-למ"ד של האני ושל המושאים. דרך שניה זו צריך שתישאר עביכה למרות ההדחקה שנתחוללה, וקטע ממנה צריך שיהיה פתוח לרווחה בפני מאמציה של הנאורוזה לזכות שוב במושאייה. בחשיבה מופשטת צפויים אנו לסכנה שנוזיח את יחסיהן של המלים אל מוצגי-העצמים הלא-מודעים, ואין לכפור, שהתפלספותנו תהיה מתדמה או — בדרך הביטוי ובתוכן — במידה שאינה רצויה, לדרך עבודתם של הסכיוזופרנים. כנגד זה אפשר לנסות ולומר על דרך חשיבתם של הסכיוזופרנים, שהם נוהגים בעצמים מוחשיים כאילו היו מופשטים.

אם אמנם עלה בידנו להכיר את למ"ד ולקבוע כהלכה את ההבדל בין מוצג לא-מודע ובין מוצג סמוך-למודע, הרי בהכרח נגיע במהלך בירורינו להכרה זו גם ממקומות רבים אחרים.

הערות אחדות על מושג הלא-מודע בפסיכואנאליזה

רוצה אני להסביר במלים מעטות ובבהירות רבה ככל האפשר, מה משמעות נודעת לביטוי "לא-מודע" בפסיכואנאליזה, ובפסיכואנאליזה בלבד. יכול מוצג — או כל יסוד נפשי אחר — להיות נוכח בתודעתי עכשיו ולהיעלם בן-רגע; יכול הוא לחזור ולהופיע לאחר זמן-ביניים, דהיינו מתוך הזכרון, כפי שאנו אומרים, ולא כתוצאה של תפיסת-חושים חדשה. לשם ביאורה של עובדה זו אנו אנוסים להניח, כי גם בזמן-הביניים היה המוצג נוכח ברוחנו, אף אם נשאר חבוי בתודעתנו. אבל באיזו צורה אפשר היה לו להיות קיים, בזמן שבו היה נוכח בחיי-הנפש וחבוי בתודעה — על כך אין בידנו לשער השערות.

כאן צריך שנהיה מוכנים להשיב על הטענה הפילוסופית, שהמוצג החבוי לא היה מצוי כמושא של הפסיכולוגיה, אלא רק ככושר גופני להישנותה של אותה תופעה נפשית עצמה, כלומר של אותו מוצג. אבל יכולים אנו לענות על כך, שתיאוריה זו חורגת הרחק מתחומה של הפסיכולוגיה גופה; שהיא, פשוט, עוקפת את הבעיה מתוך שהיא דבקה בגירסה, ש"מודע" ו"נפשי" מושגים זהים הם; שלפי כל הנראה אין הדין עמה כשהיא חולקת על זכותה של הפסיכולוגיה להסביר אחת העובדות הרגילות ביותר שלה, כמו הזכרון, על-פי אמצעי-העזר שלה עצמה.

ועתה הבה נכנה את המוצג הנוכח בתודעתנו ושאנו חשים בו, בשם "מודע" ונראה רק זאת כפשר ברת-תוקף לביטוי "מודע"; לעומת זאת מוצגים חבויים (אם יש לנו יסוד להניח, כי הם מצויים בחיי-הנפש — כפי שהיה הדבר בענין הזכרון) יכוננו בביטוי "לא-מודע".

לפיכך נמצא, שמוצג לא-מודע הוא מוצג שאין אנו מרגישים בו, ובכל זאת נהיה נכונים להודות בקיומו על יסוד סימנים וראיות אחרים. אפשר היה לראות זאת כעבודה תיאורית או מסווגת בלתי-מעניינת למדי, אילו יכולנו להסתייע לשם חריצת משפט רק בעובדות הזכרון או בדרך האסוציאציה על פני שרשרת של חוליות-ביניים לא-מודעות. אך הניסוי הידוע של "ההשאה האחר-היפנוטית" מלמדנו, שלא לזוז מן ההכרה בחשיבות ההבחנה בין מודע ובין לא-מודע ודומה שהוא מעלה את ערכה של הבחנה זו.

בניסוי זה, כפי שנעשה בידי גרנהיים, משרים אדם במצב היפנוטי ומעירים אותו ממנו. בשעה שאותו אדם היה שרוי במצב ההיפנוטי, בהשעתו של הרופא, נצטווה לעשות פעולה במועד שנקבע במדויק, למשל